

11. Pozivamo vodstva vseh šol, da načrtno skrbijo za gmotno osnovo sodobnega pouka slovenskega jezika in književnosti, tako da stalno in izdatno izpopolnjujejo knjižnice in zbirke učil.

12. Postopoma bo treba misliti tudi na ustanovitev Slovenskega literarnogodovinskega muzeja, sorodnega češkemu na Strahovu v Pragi.

13. Na prihodnje zborovanje Slavističnega društva Slovenije v Novem mestu je treba spet povabiti zastopnika iz Trsta in Celovca, da bo naše strokovno in nacionalno delo potekalo kar se da usklajeno.

14. Občni zbor Slavističnega društva je ugotovil, da se je kljub pismu SZDL, kljub sklepom lanskoletnega zborovanja v Mariboru in kljub pozivom še zmeraj veliko premalo storilo za uveljavitev in kulturo slovenskega jezika v javni rabi. Zato apeliramo

a) na slovenske poslance, da pri svojih nastopih v zvezni skupščini govorijo v materinščini;

b) na forume, ki so odgovorni za vse vrste javnih napisov in obvestil (plakati in podobno), da ne dovoljujejo jezikovno neustreznih besedil;

c) na tovarne, da končno vendar že začno dosledno opremljati svoje izdelke z navodili, kontrolnimi in garancijskimi listki ter podobnim v slovenskem jeziku.

15. Na televiziji morajo postati slovenski dnevnik, zlasti pa vse otroške in šolske oddaje; sedanje srbohrvaške bistveno oblikujejo ali maličijo jezikovno mišljenje in izražanje najmlajših.

France Jesenovec
Gimnazija Celje

NAKLONSKOST OBLIK, KI IZRAŽAJO PRIHODNJI ČAS

Posebno glagolsko kategorijo, ki jo imenujemo naklon, so spoznali že stari Grki in so jo imenovali enklisis, naklonjenje, zaradi česar tudi mi govorimo o naklonih. Po grškem naklonjenju je tudi moderni sintatikom naklon tista glagolska kategorija, ki izraža osebno razmerje govoreče osebe do glagolskega dejanja ali stanja. Potemtakem daje ta kategorija stavku nekakšno duševno barvanje, hkrati pa tudi utegne izraziti večjo ali manjšo stopnjo resničnosti dejanja ali stanja.

Vsaka oblika, ki izraža prihodnji čas je torej že sama po sebi bolj ali manj naklonska, saj iz njenega pomena sledi, da iz nje ne ugotavljamo sedanjih dejstev, marveč prihodnja, ki bodo šele nastopila, morda pa tudi ne. Sicer pa njeno modalnost izpričujejo tudi same opisne oblike v vseh jezikih, ki so izgubili tvorbo starega s-prihodnjika, kakor je bil grški *pajdevso* (bom vzgajal). Tako tvorbo je izgubila tudi praslovanščina, saj je opisovala prihodnji čas z glagoli *imam*, *začnem*, *načnem*, *hočem* + nedoločnik: *imam delati*, *načnem delati*, *hočem delati* itd. Tako zvezo je ohranila tudi naša slovenščina tako v nekaterih narečjih kakor tudi v starejših spomenikih, npr. *dela načnem delati* (Briž. sp. II,

42), *rad se hoću kajati* (Briž. sp. III, 47), *kateri mene spozna pred ljudmi, tiga jest tudi hočo spoznati pred mojim očetom* (Trubar), *na njih sadu je imate spoznati* (Trubar), *ja čon te ubuit* (Rezija), *čem bidet* (Borjansko in Kobarid), *tako čo ga ja istuč po riti* (privrški govor v Beli krajini), *kako ću krčćovati te* (SNP štev. 5025).

V splošnem pa je sedanja slovenščina tako izražanje prihodnjega časa izgubila, saj prihodnjik tako v živem govoru kakor v knjižnem jeziku delamo z *bom* in deležnikom na *-l*: *bom dela*. Seveda pa rabimo za prihodnji čas tudi dovršni sedanjik, ki je nasploh aorist, torej neomejeni čas z zelo pogostimi funkcijami prav za prihodnost: *jutri pridem na obisk*. V tem članku nameravam prikazati sedem naklonskih vlog jezikovnih sredstev, ki lahko izražajo prihodnji čas.

1. Prva taka funkcija je izražanje namena, pričakovanja, slutnje, sumnje ali pa odločitve: *Srajco ti že zašijem, drugega pa ne; Kravo prodam, če jo kdo kupi* (ljudska raba, prim. Ss 1964, 239); *Jutri pojdem spet na lov* (Levstik); *Povrnem se na svojo romarsko cesto* (Cankar). — V takih in podobnih primerih se namen dostikrat zaostri v grožnjo: *Ubijem te!, Ti bom glavo odrezal!, Le čakaj, jaz ti bom že posvetil!* (vse ljudska raba); ali *Jaz ga bom zaznamoval!* (Jurčič), *Ne pojde kar tako!* (Pregelj).

2. V svoji drugi funkciji izražajo sredstva za izražanje prihodnjega časa željo. Nasploh opisujemo v slovenščini želelnik z *naj* in sedanjikom (*naj se učijo*), pri pomožniku *biti* pa *naj* rajši vežemo* s prihodnjikom: *Naj bo!, Naj bo po tvojem!* (ljudsko), *Prost naj bo Slovencev dom!* (Prešeren).

3. Z oblikami, ki sicer kažejo na prihodnost, izražamo zapoved ali prepoved v malo milejši obliki (prim. Ss 1964, 242), kakor bi to storili s samim velelnikom: *Tu ostaneš!, Tega se ne boš dotaknil!, Da mi ne pridete več pred oči!* (vse ljudska raba); *Kar nič te ne bo begal!* (Pregelj), *Ne boste mi godli, nak!* (Milčinski), *Tudi nog ne boš ganil!* (Cankar), *Tega ne boš očital moji hčeri!* (Finžgar), *»Pretežko bo zate,« ji je branil Tonč* (Ingolič). (Prim. Ss. 1964, 242).

Pogosto imajo ta sredstva obliko vprašalnega stavka, še posebej za prepoved, s čimer je znova izpričano, da je velelnik v kar najtesnejši zvezi s prihodnjim časom, saj veli, kar naj se zgodi šele v prihodnosti: *Ali ne boš koj tiho!, Saj me ne boš pustil samega?, Boš šel hitro z mano!* (vse ljudska raba), *Kam naj vas pridem iskat?* (Miklošič), *Papa, ali naj ti lupim?* (Stritar), *Kje naj te pričakujem?* (Cankar), *Kaj ti kupim na somnji,* (SNP, št. 72), *Kaj mi boste peli?* (ljudsko).

Posebni odtенок prepovedi je tako imenovani odklonilni prihodnjik, ki z njim ne izražamo prepovedi naravnost, marveč nekako po ovinkih; *Kaj se boš toliko krčil, saj ne gre za kožo!* (Erjavec), *»Eh,« odgovori oče, »kakšen bo strah«* (Milčinski), *Vendar ne boš ti pometal, ko sem jaz tu* (Miško Kranjec).

4. Četrta naklonska vloga sredstev za izražanje prihodnosti je podajanje možnosti dejanja ali stanja; to delamo z dovršnim sedanjikom v obliki vprašalnih stavkov ali pa s prihodnjikom, okrepljenim z besedicami *mogoče, menda, morebiti, gotovo, nemara, lahko*, pa tudi z glagoloma *utegnem in morem*. Primerjaj: *Kdo vzdigne ta kamen?* (prim. Ss 1964), *Kdó se znajde v tej zmešnjavi?, Ali razbiješ oreh s prstom?, Bo že tako prav, Mož, ki prihaja, bo gotovo pravi* (vse ljudska raba); *Zdaj bo za silo menda dovolj* (Pregelj), *Zajcu sem nastavil,*

* Ss 1964, 247: »Le pri glagolu *biti* imamo namesto sedanjega časa prihodnji čas: *naj bo / . . .*«

se morda le ujame uhač (Pregelj), Morda mi ne boste verjeli (Župančič, Teta Liza), Samo ti jih lahko užugaš (Milčinski), Jaz bom morda še kdaj utegnil hoditi to pot (Jurčič), Utegnete še streljati danes (Finžgar), Utegne res kdaj tako nasti (Jalen).

5. V peti funkciji izražata prihodnjik in sedanjik *skromnost*, saj sta v nji blizu litote, kar nam potrjujejo izrazi *nemara, menda, nekam, neki, nekako, podoba je, zdi se, recimo, postavim, skoraj* itd. Npr.: *Menda vendar za to ne bova hodila na sodišče*, (ljudska raba), *Kaj je nam za to, če starega tako ali tako ukrotimo za nekaj časa, postavim, če ga vtaknemo v kako luknjo* (Jurčič).

6. Šesto naklonsko funkcijo glagolskih oblik za izražanje prihodnosti najdemo v realnem pogojnem podredju (prim. Ss 1964, 332), saj sta v njem prav ti obliki najpogosteje rabljeni: *Če bo dež, ne pojdemo na sprehod, če ne boš ubogal, bo šiba pela* (ljudska raba), *Če bo sniehl, bo še prav vušten* (Sele), *Al boš ti čej potrebvov, pa na me kna puzabe, da te puvrnam* (Rož), *»Če naj se vsi rešimo« je rekel baron, »moraš v Algirijo«* (Župančič, Teta Liza).

7. Za izražanje nujnosti rabimo predvsem glagola *imam in moram* z nedoločnikom, a tudi izraze *nujno je, treba je, potrebno je*, v nikalni obliki pa *nimam, ne smem, ni treba* ipd. Primerjaj: *Kadar pavra več ne bode, tudi gospued vrieti more* (Drabosnjak), *Človek more voerno, skrbljivo delati* (Prekmurje), *Tu morema papast al pa pakasit* (Cerkno), *Mi cesar da pavele, de morem bit soudat* (Cerkno).

Zveza *imam* ali *nimam* + nedoločnik je v slovenščini še vedno zelo živa tako v govornem kakor tudi v pisani besedi, posebej še zato, ker jo je v živem govoru »podprla« tudi nemščina z glagoloma *haben* in *sollen*.

Prav gotovo je domača raba v pomenu *imam* + nedoločnik, kadar je »v zvezi« z nemškim glagolom *haben*, saj v tem pomenu ne gre za nikakršen modalni izraz, marveč le za ugotovitev ali za poizvedovanje, kakor nam pričajo tile primeri: *Imam veliko opraviti, Imam marsikaj povedati, Tebi se imam zahvaliti, Mi imaš kaj očitati?, Imaš posoditi kaj denarja?* (vse ljudska raba); *Kdor se z gospodo brati, nema s čim orati* (ljudski rek), *Zaverat meni kaj imaš?* (NSP šte. 1), *Nimam kaj predenj postaviti* (Ravnikar), *Nimamo s čim platiti* (Levstik), *Kaj imam jaz opraviti se žensko?* (Stritar), *Doma pa nimam kaj skuhati*, (Tavčar), *No mislim, da nimaš kaj oporekati* (Miško Kranjec), *Svojega denarja nimam navade zapravljati* (Ingolič), *Povem vam, da nimam kaj pričakovati ne od otrok ne od koga drugega* (Beno Župančič).

Naklonskost pa seveda nastopi v teh in podobnih primerih pri zvezi *imam* ali *nimam* z nedoločnikom, kadar so podobni pomenu nemškega *sollen*, torej tedaj, kadar nekako uradno ali v čustveni razvnetosti kaj ukažemo ali prepovemo. V vseh teh in takih primerih v knjižnem jeziku radi zamenjamo glagola *imam* in *nimam* z glagolom *moram* in *ne smem*, medtem ko v živem govoru te zamenjave ni, kakor nam pričajo tile primeri: *Kar koj me imaš ubogatil, Tega mi nimate delatil, Zvečer mi nima nihče z doma hoditi!, Mi nimaš več priti domov!, Ana zapoud je venkaj šva od cesarja Avgustusa, de se cev svet popisat ma* (NSP šte. 4772), *Oče papež piše v Celje, da vsi hitro jmajo prit, Turka stran odpodit* (SNP šte. 23), *Imajo pejti, ima pridigo sturiti, ima nembški brati* (Trubar), *Nimaš ubijati, nimaš imeti, nimate hoditi* (Stržinar), *Da bi človek to premisla, kaj reštant prestati ma* (SNP šte. 111).

Ker je raba glagolov *imam* in *nimam* + nedoločnik v našem vsakdanjem govoru še tako živa, je po pravopisju in slovnici dovoljena tako za pomen *morem* kakor za pomen *moram*, zato gornja ločitev za pomen *haben* in *sollen* ni več potrebna. Kljub temu naj na koncu navedem še nekaj primerov za *moram* + nedoločnik: *Previdno moraš priti in nenadno* (Pregelj), *Misliti boš morala na kakšno posodo* (Miško Kranjec), *Ali si ti, kateri mora priti, ali naj drugega čaka-kamo?* (Luka 7, 19.), *Slava nam mora prinesiti srečo* (Župančič, Teta Liza, prevod).

Vlado Nartnik

Ljubljana

POMENSKA KATEGORIJA »KRUH«

11. Poleg *pogače* in *kruha* kažeta na prve stike s kulturo hrane pri staroselcih tudi izraza *budelj* »nadev« (Valjavec), »kruh opotičen z jajci in sesekljanim mesom« (Bela, Bašelj), *búdla* »nadev v pečenki« (Vodnik), »koruzni cmoki s slanino« (Ponikve), »koruzno testo s cibebami v obliki jajca« (Goriško) z glagolom *búdlati* »nadevati (klobase ali pečenko)«. Te besede je težko ločiti od *búla*, *búlja* »nadev«, *búlati*, *búljati* »nadevati« kor. in *fúlati* »isto« Sle. gorice. Izraze primerjajo s stvn. *fulli*, srvn. *vülle*, *vüllen*, nvn. *Fülle*, *füllen* »nadev, nadevati« (gl. Striedter-Temps DLS s. 95). Toda it. dial *abbodirre* »naphati z jedjo« kaže na verjetno še predromansko osnovo **bod-* (gl. F. Bezljaj, Poskusni snopič).

12. S tem smo obdelali najstarejšo plast besedišča, ki obsega praslovansko dediščino in prve sposojenke od staroselcev in od sosedov. Toda glavni del slovenske leksike so šele mlajše izpeljanke. Že pri besedi kruh smo omenili, kako nastajajo izpeljanke ponajveč iz zvez vrstnih pridevnikov s samostalniki bolj splošne oznake, npr. *kruh*, *potica*, *gibanica*, *pogača* ipd. Ker je pomenska teža na pridevnikih, se samostalniki zlahka nadomestijo s priponami. Zanimivo pa je, da izpeljanke navadno ohranijo spol mišljenega samostalnika: *lucijščak* »kruh na Lucijino«, *ocvirkovica* »ocvirkova potica«. Na *pogačo* sta najbrž vezani bkr. *novoletnica* »hleb belega kruha« in *náglasnica*¹ »opresnjača, ki jo je babica prinesla kumu ali kumi«. Včasih so pripone manj jasne, npr. *postružka*, *postrúžnik*, *postružnjáča*, *postrúžnica*, *postružnják* »kruh iz ostankov pri mesenju kruha«, vštaj. *žúlka*, *žúlca* »isto«. Pogosto se kruh imenuje po značilni obliki: *reglja* »kruh z navzkrižnimi regami«, *répar* »neki kruh: po trije rožiči skupaj pečeni« (Staro Sedlo), *rogúša* »svatovska potica«.

13. Med boljšimi kruhi je med Slovenci posebno razširjena *potica* »kolač iz nadevanega povitega testa« z dial. oblikami *povitíca* (Slovenske gorice), *pogaticá* (po križanju s *pogačo* — Lenart v Slovenskih goricah), *povítica*, *povetica*, *poftica*, *pohtica* (Bela Krajina), *povítá potíca* (Poljčane), *putica* (Gorenjsko, Črna, Pohorje, vzhodno Dolenjsko, Obrh, Postojna), *povtica* (Kropa, Kras), *poj-tica* (Selška dolina), *petica* (Poljanska dolina), *potvica* (Suha krajina), *potica*

¹ Bkr. naglasiti se »javiti se« — torej naj bi se otrok z naglasnico javil botri (V. Novak, Slovenska ljudska kultura, 183).